
MEDYATİK SÖYLEMDEN KAYNAKLANAN ETİK SORUNLAR ÜZERİNE

Fulya BAYRAKTAR*

“Yaydan fırlayan ok gibidir ağızdan çıkınca bir söz

Ve hiç geri dönmüş değildir atıldıktan sonra bir ok.

Seli başından bağlar ileriye gören kişi

Ve geçtiği yerleri harap eder baştan bağlanılmayan sel.

Ne tükenmez hazinesin sen ey dil ve ne devasız bir dert!”

Mesnevî 1, b.1724-1726

ÖZET

Dil, sadece, dil ve edebiyata dâhil edilebilecek geleneklerin korunup, geliştirilip, aktarılabilceği bir varlık alanı olmanın çok ötesinde, bütün diğer kültür ve uygarlık alanlarındaki geleneklerin de taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Dil, millî geleneklerin hazinesidir. Dolayısıyla dil geleneği, millî gelenekler içerisinde, üzerinde dikkat ve hassasiyetle bilinç geliştirilmesi gereken millî bir meseledir. Çünkü bir dil, bir medeniyetin ifadesidir. O dilin kavramları o medeniyetin metafiziğinin sembolleridir. Özellikle değer hükmü taşıyan kavramlar o metafiziği nesilden nesile aktarırlar. Eğer bu türden kavramların içi boşaltılır, bu kavramlar anlamsızlaştırılır ve içeriksizleştirilirse, onların ifade ettikleri değerler de anlamları

---

* Yrd.Doç.Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Anabilim Dalı

nı kaybederler. Özellikle değer hükmü taşıyan kavramların yok olması öncelikle o dilin metafiziğinin ve dolayısı ile o dilin taşıdığı medeniyetin ve milliyetin yok olması demektir. Bugünün toplumu iletişim devrimini yaşamakta ve bilgi ötesi topluma geçmektedir, bilgi teknolojileri de baş döndürücü bir hızla gelişmektedir. Bu tempoya ayak uydurmaya çalışırken, dilin geleneksel anlamlarını kaybetmemek gerekmektedir. O dil ile oluşturulan medeniyetin varlığı buna bağlıdır. Çünkü dilin taşıdığı anlamlarla birlikte, toplumun anlamı da kaybolur. Bu durumda özellikle, medya adı verilen iletişim araçlarında kullanılan dile dikkat edilmelidir. Bu bağlamda, bu çalışmada, Türkçenin değer hükmü taşıyan kavramlarının medyadaki kullanılışları incelenecek ve bu kullanımın yol açabileceği etik sorunlar belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medyanın Dili, Etik, Medya, Türkçe, Anlamsızlaşma, Değer Hükmü, İçeriksizleşme, Dil ve Etik, Dil Felsefesi, Dil Sosyolojisi.

*İ*nsanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliği, onun düşünüyor olmasıdır. Düşüncenin dil ile bağı göz önünde bulundurulduğunda, aslında insanın temel ayırıcı ve belirleyici özelliği, onun “dil”e sahip bir varlık oluşudur. Dil olmadan insanla hayvan arasındaki “varlık-farkı”, apayrılık ortadan kalkar. İnsan ne ise, dil sayesinde odur; insanı insan yapan dildir. Hölderlin haklı olarak şunu söyledi: Tanrı insana ne olduğunu göstereceğini diye dili vermiştir. Her insan, her toplum, kendisinin ne olduğunu, niteliklerini, dili sayesinde açığa çıkarır. Bundan dolayı dil, hem insanın kendisinin, hem de onun dünyasının bir aynasıdır. Ancak dil sayesinde insanın, kendisi, dünya, bütün var olan şeyler hakkında ne düşündüğünü öğreniyoruz (Mengüşoğlu 1988: 213-218). Dil insanın da toplumun da var oluş zeminidir. Bu var oluşun ardındaki bütün metafizik anlamlar dilde yansır. İnsan dil ile inanır, dil ile bağlanır, dil ile sevinir, dil ile üzülür. Acıların da sevinçlerin de kaynağı, işaret ettikleri anlamlar dolayısı ile kelimelerdir. Bir toplumda yaşayan insanlar, zihinlerindeki düşünceye uygun kelimeyi bulmak zorundadır. Herkes ihtiyaçlarının türüne ve imkânlarının genişliğine göre bunu gerçekleştirmeye çalışır (Vendryes 2001: 32). Dil insanı varlıkla karşılaştırır. Varlığı tanımak ve anlamlandırmak için başlıca vasıta. Varlığın anlamı ve anlamlandırıcısı olan insan, bütün anlam yüklemeleri dil ile gerçekleştirir. Yani varlığın anlamı insan, insanın anlamı dildir denilebilir. İster kelimeler önce var olsun, düşünme onlardan sonra gelsin, ister düşünme önce olsun, kelimeler sonra gelsin ya da kelimeler ile düşünce birlikte ve aynı zamanda var olsunlar, kelimelerin; anlamın taşıyıcısı oldukları şüphesizdir. Bu nedenle dilde ifade edilemeyen anlamlar -var olsalar bile- aktarılabılır değildirler. İnsanın kelimeleri eksildikçe, aktardığı anlamlar da eksilir. Hele anlamın kendisine ilişkin kelimeler yok olursa, “anlam” tamamen ortadan kalkar ve “anlamsızlık”,

“saçmalık”, anlamın yerini alır. Anlamın kendisine ilişkin kelimeler, değer hükmü taşıyan kelimelerdir. Bu kelimelerin içleri boşaltılır, taşıdıkları anlamdan sıyrılırlarsa, boş birer ses olarak kalırlar ki bu da anlamlarını kaybetmeleri, yani değer taşıyan ifadelerin değersizleştirilmeleri demektir. Bu da var olmaları ile var olmamaları arasındaki ayrımı ortadan kaldırır. Ancak toplumlar çoğu zaman bundan daha vahim bir durumla karşı karşıyadırlar: Değer hükmü taşıyan kelimelerin taşıdıkları anlamların, başkaları ile yer değiştirmesi. Bu ilk anda en basit düzeyde bir iletişim başarısızlığına yol açar. Alıcı, göndericinin niyetinden başka bir şey anlar ise iletişim başarısızdır. Ancak bu durumun bundan daha tehlikeli olan bir diğer sonucu da; o kavramlara yüklenen anlamların ortak, bütünleştirici, düzenleyici, karakterize edici ve evrensel olan taraflarının kaybolmasıdır. Hatta belki de artık, değere ilişkinmiş gibi görünmekle birlikte, değerden uzak olanı işaret ediyor olmalarıdır. Kelimelerin uzlaşmış anlamları sayesinde iletişim kurar, birlikte var oluruz. Aksi durumlarda sadece iletişimsizlik değil, sıkıntı yaratacak iletişimler problemi ile karşılaşılır. Mevlânâ'nın Mesnevî'de anlattığı bir hikâyeyi hatırlayalım:

Bir gün, kulakları duymayan bir adamcağızın bir komşusu hastalanır. Hâl, hatır bilen adamcağız, komşusuna geçmiş olsun demek için gitmesi gerektiğini düşünür. Fakat bu duymayan kulağıyla ben o genç hastanın dediklerini nasıl anlarım diye de hayıflanır. Ayrıca hastadır, sesi soluğu çıkmaz iyice rezil olurum diye düşünür. Ama ne yaparsın, el mahkum, gidilecek. Ben en iyisi dudaklarına dikkat edip, ne dediğini anlamaya çalışayım der. Olmazsa kolay. Zaten hasta adam. Ne olacak. Ona, “merhaba dostum, nasılsın” derim. O da bana nasıl olsa “teşekkür ederim, iyiyim” der, diye düşünür. Sonra, “aman komşum, iyileşmek için ne yiyip içiyorsun?” diye sorarım, o da bana nasıl olsa herhangi bir şey adı söyler, ben de “afiyet olsun” der kurtulurum, sonra kendisine hangi doktorun baktığını sorarım, adı ne olursa olsun, hastaya o doktoru överim, sevinir, morali düzelir, der. Doktor için; “aman onun ayağı çok uğurludur, madem ki o geldi, hemen düzelirsin” derim olur biter diyerek hazırlanır, komşusuna gider, başlar konuşmaya. “Nasılsın komşum” diye sorar. Hasta; “aman, ölüyorum” diye şikayet eder. Soruyu soran bunu duymaz, planladığı gibi devam eder: “Aman çok şükür!” der. Zavallı hasta, bu beklenmedik cevaba çok alınır, sinirlenir ve komşusunun “iyileşmek için ne yiyip içiyorsun” sorusuna bir hışımla “zehir” diye cevap verir. Kulakları duymayan adam buna da “afiyet olsun” deyince hasta iyice sinirlenir ve adamcağızın “seni tedaviye kim getiriyor” sorusuna da “Azrail!” cevabını verir. Adam buna da “oh! oh! çok iyi, çok güzel. Onun ayağı çok uğurludur” der ve komşusunu çok memnun ettiğini, ona moral verdiğini düşünerek hastanın yanından ayrılır. Ancak hasta, kendisini teselli etmek yerine, onu büsbütün üzen, sinirlendiren iyice

hasta eden bu adama çok sinirlenir. İştmeyen adam ise, “oh çok şükür, hasta bir komşumun halini, hatırını sordum, gönlünü aldım” diye sevinir (Mevlâna 1997: 219-220).

Aslında bu hikâye, yalnızca fiziksel olarak duymuyor olmakla ilgili değildir. Eğer kelimelerimizde ortak anlamlar olmaz ise bu da birbirimizi duymuyoruz demek olacaktır. Söz konusu hikâyede adam duymuyor olmasa idi, fakat kullandıkları başta sağlık, doktor, ilaç, tedavi, zehir olmak üzere özellikle de iyilik, ölüm, şükür, uğur gibi kavramlara birbirlerinden farklı anlamlar yüklemiş olsalardı, hatta bu kavramlara biri diğerinin yüklediği anlamın tam tersi bir değer yüklesse idi, bu diyalog daha az problemlidir olur muydu? En kolay anlaşılabilir bir değer hükmünü düşünelim: İYİ. Bu kavramın davranışlara yansımaları ne olursa olsun, kim bunun içeriğini nasıl doldurursa doldursun, tartışmasız ve evrensel olarak iyi, iyidir. Yani olumlu değer yüklenen bir kavramdır. Neyin iyi olduğu sorusu başka bir etik problemdir ancak iyinin iyi olduğu önermesi temel bir mantısal ve ontolojik kaidedir. Bu temel kaideyi yerinden oynatacak biçimde bir değer yüklemesi ile, “iyi” kavramını “kötü” ile yer değiştirir isek, bu yalnızca bir yanlış iletişime yol açacak kadar basit bir durum değildir. İçeriklerini birbirinden farklı biçimlerde de doldursak; iyi, iyi olmaya; kötü, kötü olmaya devam etmediği zaman bu bir var oluş problemi olur. “İyi”, “kötü”, “güzel”, “çirkin”, “olumlu”, “olumsuz” gibi değer ifadeleri dikkat edilirse tek başlarına bir içerik dayatmazlar. Bu nedenle de evrenseldirler. Dolayısıyla bu ifadelerin içerikleri bizim şahsiyetimizin, içinde yaşadığımız toplumun şahsiyetinin göstergeleridir. Değer hükmü taşıyan kavramları yok etmek; yok olmak, değer hükümlerine yüklediğimiz anlamları boşaltmak ise şahsiyetsizleşmek anlamına gelecektir. Belki de bu ikincisi, insan olarak var olmak olmayacağından, insan olmak bakımından birincisinden daha tehlikelidir.

İnsanın yapıp etmelerinin ürünü olan bütün başarılar, ifadelerini dilde bulurlar. Dil sayesinde başkalarına iletilirler. Dil insanın insanlık değerlerinin taşıyıcısıdır. İnsanın insan olma temel koşuludur. Ancak dilin içinde özel bir alan, değerlere ilişkin olan bir alan vardır ki bu, insanın insan olarak var oluşunu sürdürebilme imkânıdır. Bu alanın varlığı, insanların o insan olarak, toplumların o toplum olarak, milletlerin o millet olarak, medeniyetlerin o medeniyet olarak olabilmelerinin temel koşuludur. Zira değerler, davranışları belirlerler. Zamana ve mekâna bağlı olarak bu değerlere ilişkin olan davranışlar değişse de, değerlerin kendileri değişmezler. Eğer değerlerin kendileri de değişir, değiştirilir, anlamsızlaştırılır, değersizleştirilir ise; yalnız iletişimin imkânı değil, insan olarak var olmanın, birlikte var olmanın imkânı da ortadan kalkar. Zira dil; kelimelere, özellikle de değer ifadelerine

yüklediğimiz anlamlarda bir uzlaşım olduğu sürece bir iletişim aracıdır. Aksi durumda iletişimsizliğe ve hatta ötekileştirmelere ve savaşımlara yol açabilir.

Dil olmadan, onun taşıyıcılığı olmadan, insan ne bilgiyi, ne değerleri, ne de insanlığı aktarabilirdi. Hem tarihsel olarak kuşaktan kuşağa, hem de iletişim açısından bireyden bireye, toplumdaki topluma. Bugün sosyoloji artık toplumun temel birimi olarak birey aktörleri değil, "iletişim"i görmek eğilimindedir. Çünkü toplum; sadece bireyler iletişim kurduklarında var olur (Lee 2000: 322). Dolayısı ile iletişimi yok eden her şey toplumu yok eder. Kitle iletişim araçları denilen ve toplumda iletişimi sağlamaya yaraması gereken unsurlar dahi, eğer bu iletişimin yok olmasına ve bireyleri toplumla ya da yek diğeri ile değil, kendisi ile var hâle getiriyor ise, adları iletişim aracı olmakla birlikte, iletişimsizliğe sebep olmaları dolayısı ile toplumun yok olmasına sebep olurlar. Kitle iletişiminde kaynak ve hedef karşı karşıya değildir. Bu durum zaten sanal bir iletişim yaratarak, aslında yalnız, yalıtılmış bireyler oluşturur. Döngüsel olarak bu yalıtılmışlık bireyi daha fazla sanal iletişimin içine sürükler, yani kitle iletişim araçları vasıtası ile iletişime. Ürettiği her türlü programla kitle iletişim araçları (gazete, dergi, kitap, radyo, televizyon, internet, sinema, tiyatro...) günümüzde, ifade ve etkileme vasıtası olarak en güçlü araçlardır. Bu nedenle onların kullandıkları dile, özellikle de ontolojik olarak var oluş koşulumuz olan değer hükümlerine yükledikleri anlamlara dikkat edilmelidir. Zira bunların anlamsızlaştırılması önce etik bir çözülmeye, ardından doğal olarak ontolojik bir anlam kaybına yol açacaktır (Marcel 2002: 13). Kimi zaman bir toplumun, bir milletin ya da bir medeniyetin yok olması için bilinçli olarak oradaki değer hükümlerinin yeri başkaları ile değiştirilirken, kimi zaman da, tam da bilincin olmaması nedeni ile bu yapılır. Kendi tarihini, kendi kültürünü, kendi sanatını, kendi dilini bilmeyenlere aydın, şahsiyetine sahip çıkanlara aydın değil denmesi, sanatla ilgisi olmayana sanat, değerle ilgisi olmayana değerli denmesi bunun ilk akla gelen örnekleridir. Yani burada ya bilinçli bir yok etme çabası ya da bilinçsizce, şuursuzca, akılsızca ve düşüncesizce, bir yok oluşa sürüklenme durumu vardır. Çünkü dilin sınırları var oluşun sınırlarıdır. Dil ile ifade edilen, vücut bulur. İfade edilemeyen mevcutlar arasından kaybolur. Eğer bir şeyin, bir değerlerin dildeki ifadesi bir başkası ile değiştirilir ise, o şey ya da değer de değişmiş olur. Kısacası, insanoğlu, dilin bütün etkilerini var oluşunu devam ettirmek için kullanabileceği gibi, tam da dilin bu gücünden dolayı bu aynı etkileri kendisini ya da başkasını yok etmek için de kullanabilir. Dil, insanın insan olma durumu iken, tehlikeli bir araç olur. Bazen bir şarlatan, "erdem" diye "erdemsizlik", "gerçek" diye "gerçek dışı" olanı insanlara sunabilir. Tarih bunun örnekleri ile doludur. Türlü kötülöklere, cinayetlere

sebepe olmuştur değer hükmü taşıyan kelimeler. Değer bildiren kavramlar herhangi bir nesneye işaret etmemekle beraber, bir insan davranışı ile anlam kazanır, somutlaşırlar. Dolayısı ile değerleri değiştirmek, davranışları değiştirmektir. Olumlu ya da olumsuz yönde. Özellikle aynı değeri ifade ettiği iddia edilen farklı davranışların sergilenmesi, o değeri ve o değerle oluşturulacak olan davranışı fark etmekte olan nesiller için bir kaos oluşturacaktır. Bu durumda değerlerin aslında kendilerinde bir anlamlarının olmadığı, onları yaşayan kişiden kişiye değişebileceği, sübjektif oldukları, evrensel bir anlamlarının bulunmadığı sonucuna varılabilir. Değerlerin kişiden kişiye değişebileceği yolunda oluşturulabilecek olan bu izafilik, görelilik, daha sonra değerlerin varlığını da yadsımaya; yani nihilizme yol açar. Değerler alanında nihilist olmak, kendisine bağlanarak yaşanılacak olan hiçbir değeri tanımamak anlamına gelir. Nihilizmin kendisi bir değer değildir. Toplum olarak benimsendiğinde ise toplumu ortadan kaldırır. Bu gün medyada rölativizmin, hatta nihilizmin bir tarz aydın tavrı olarak gösterilmesi dikkate alınması gereken bir durumdur. İster düşünce ayrılığı dil ayrılığına yol açmış olsun, isterse dil ayrılığı düşünce ayrılığına. Dil ayrılığının düşünce ayrılığı demek olduğu açıktır. Bu nedenle ahlâk alanına ilişkin dilin ayrılığı, ahlâka ilişkin düşünceleri de ayırır.

Adına ahlâk ya da etik denilen alan, insanın neyi, niçin ve nasıl yapması gerektiğini bildiren bir pusula gibidir. İnsan dili öğrenirken doğal olarak bu pusulayı da edinir. Değer hükümleri taşıyan kelimeler yoluyla, iyi ve kötü, olan ve olması gereken, istenen ve kaçınılan durumları öğrenir. Yani erdemi dil yoluyla öğrenir. Platon'un ifadesi ile hatırlayacak olursak erdem; bütün iyilikler ile bütün kötülüklerin bilgisidir. Nelerden kaçınılıp, nelerin isteneceğinin bilgisidir (Platon 1986: 63-87). Ahlâk bu bilgiye dayanır. Yani değerlerin bilgisine. Yine ahlâk sorumluluğa dayanır. Vicdan, yasa, bilinç gibi temel kavramları içerir. Dolayısı ile ahlâkı ortadan kaldırmak için ahlâk kavramı yerine, sorumluluk kavramını kaldırabilir ya da ona aslında taşımadığı anlamları yükleyebilirsiniz. Ya da bu kadar açık davranmayarak, ahlâkı oluşturan bütün diğer kavramlarda yaparsınız bunu. Bugün kitle iletişim araçlarında, değer hükmü taşıyan kavramların nasıl hoyratça kullanıldıkları, nasıl anlamsız, boş birer ses hâline getirildikleri, taşıdıkları anlamın değiştirildiği, hatta komik ve etkisiz birer ses hâline getirildikleri açıktır. Değer hükümlerinin zamanla ve mekânla sınırlı imiş gibi aktarıldığı, değerlerin modası olabileceğinin ve bu modanın da geçmiş olduğunun vurgulanmaya çalışıldığı açıktır. Dilin yararı da zararı da kullanımına bağlıdır. Bu kullanıma göre belki de insana en çok zarar verebilecek olan; dildir. Düşünceleri, toplumun her bir ferdinden diğerine taşır dil. Eğer bu taşınan düşünce, hastalıklı bir

düşünce ise, taklit yoluyla yayılan bir virüs gibi, bir bulaşıcı salgın hastalık gibi, çok kısa sürede bütün toplumu sarar (Vendryes 2001: 34). Kitle iletişim araçlarının böyle bir durumda da bu salgının yayılmasında oynayacağı rol büyüktür. Ya da yayılmasının engellenmesinde.

Değerler, bütün var olanlar gibi, kelimelerle dile getirilerek insan için varlık hâline gelirler. Var oluşumuza dahil olurlar ve kendilerini gerçekleştiren davranışlarda görünüş alanına çıkarlar. Bunlar yalnız birer ses olarak kalır ise; sevgi, nefret, bilgi, doğruluk, yalancılık, masumluk, saflık, dürüstlük, dostluk, hak, haksızlık, adalet, güven, güvensizlik, söz verme, saygı, şeref, iyi, kötü gibi yüksek değerler; kıskançlık, yarar, çıkar, kuşku, çekememezlik gibi, çıkarların daha aşağı seviyede olan değerleri ile karışabilirler (Mengüşoğlu 1988: 102). Hatta modanın, zevkin, alışkanlığın değerleri ile, temelini toplumun sosyal yapısında, milletlerin geleneklerinde bulan değerler yer değiştirebilirler.

Yüksek değerlerle yönlendirilmiş eylemde bulunmak ile, gündelik, biyolojik ihtiyaçlardan kaynaklı, hatta ekonominin bir unsuru olarak oluşturulmuş maddeye sahip olma değerleri ile yönlendirilmiş eylemde bulunmak arasında fark vardır. Daha çok maddeye yönelen insan ontolojik anlamını kaybeder (Keen 1967: 15).

İnsan olarak anlamını kaybetmiş varlıklar, medya için iyi bir alıcı kitlesidir. Hem zahmetsizce verdiği her şeyi alır, hem de satılması için aracı olduğu her şeyi. Pazar ekonomisi nesnelere yanı sıra ilişkileri, değerleri, yaratıcılığı, sevgiyi ve dostluğu da şeyleştirmiştir (Tolan 1980: 142). Eğer medya kendisini pazar ekonomisinin bir parçası olarak görür ve insanları da yalnızca satılacak alacak biçimde yönlendirmek için çalışırsa, doğal olarak değerleri de, satılacak ve satın alınacak birer “şey” gibi göstermesi, ya da en azından değerleri bu pazara zarar vermeyecek hâle getirmesi kaçınılmazdır. Bunun yanında medyanın kendisini bir eğlence aracı olarak ortaya koyması da başta medyanın kendisi olmak üzere pek çok kavram için yanlış anlam yüklemelerine yol açacaktır. Eğlence aracı olmanın, bir sorumsuzluğu kendiliğinden beraberinde getiriyor gibi görünmesi de yine bir kavram kargaşasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle medya, kullandığı dil açısından, özellikle de değer hükümlerine verdiği zararın etik sonuçları da düşünülerek değerlendirilmelidir. ▽

KAYNAKLAR

- Keen, Sam (1967), Gabriel Marcel, Edit. D.E. Nineham and E.H. Robertson, Carey Kingsgate Press, London
- Lee, Daniel (2000), The Society of Society, The Grand Finale of Niklas Luhmann, Sociological Theory, Volume 18, Number 2, July
- Marcel, Gabriel (2002), The Philosophy of Existentialism, Citadel Press Boks, New York
- Mengüşoğlu, Takiyettin (1988), İnsan Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Mevlâna (1997), Mesnevî Cilt 1-2, çev. Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Platon (1986), Lakhes, Diyaloglar 2, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Tolan, Barlas (1980), Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara
- Vendryes, J.V. (2001), Dil ve Düşünce, çev. Berke Vardar, Multilingual yayınları, İstanbul